

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет

Кафедра філології

МОВНИЙ ПОРТРЕТ ЛЬВОВА І ЛЬВІВ'ЯН

(на матеріалі текстів літературної групи «Дванадцятка»)

Студентки ІV курсу

групи ГФ118/Б

спеціальності «Філологія»

Луцишин Анастасії

Науковий керівник:

Багнюк Наталія

кандидатка філол. н.,

ст. викл. кафедри філології

Львів

2021–2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. МОВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ МІСТА ТА ЙОГО МЕШКАНЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Урбанолінгвістика як напрям соціолінгвістики. Вивчення взаємодії мови та соціуму. Поняття «мова міста», «текст міста».	8
1.2. Наукові підходи до окреслення феномена «львівський регіолект».	10
1.3. Роль лексико-семантичних засобів у відтворенні особливостей міського повсякдення.	14
1.4. Фразеологізми у мовленні містян та їх евристичний потенціал.	16
1.5. Лайка й прокльони як атрибути мовного простору міської вулиці.	17
1.6. Мовний образ міста як елемент мовної картини світу його мешканців.....	18
РОЗДІЛ II. ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ МОВНОГО ПОРТРЕТА ЛЬВОВА ТА ЛЬВІВ'ЯН У ТЕКСТАХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРУПИ «ДВАНАДЦЯТКА»	21
2.1. Лексика вулиці Львова у творах літературної групи «Дванадцятка».	22
2.2. Фразеологізми у львівському регіолекті 30-х років ХХ ст.	28
2.3. Прокльони та лайка у відтворенні портрета містянина Львова 30-х років ХХ ст.....	33
2.4. Мовні образи Львова у творчості літературної групи «Дванадцятка».	36
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	47

ВСТУП

Повсякдення віддавна стало об'єктом дослідження низки наук соціогуманітарного напрямку – історії, антропології, соціології¹. Зокрема в історії дослідницький вектор змістився у бік вивчення повсякдення в 1960–1970-х рр. – так набув поширення й популярності формат історії знизу та мікроісторії².

Історія міського простору – неодмінна вагома частина історії повсякдення. Місто – одна із ключових форм організації життєдіяльності суспільства, що склалася історично та територіально локалізувалася. Тому до дослідження міста вчені підходять комплексно, вивчаючи його історичну, культурну, географічну, соціальну та, звісно, лінгвістичну складову, що сприяє відтворенню мовних і мовленнєвих властивостей окремого часу, дає змогу проаналізувати своєрідність міста, а також, у перспективі, прослідкувати за подальшою динамікою розвитку мови.

Питання аналізу міста та його мовлення за допомогою підходів і методів урбанолінгвістики – одного із головних напрямів сучасної соціолінгвістики – сьогодні належить до числа гостроактуальних в українському мовознавстві. Спробами мовного портретування міст вже охоплено Львів, Одесу (Є. Степанов, Н. Попович, І. Мариненко), Кам'янець-Подільський (Л. Марчук), регіони Закарпаття (В. Чикут), Чернівців (Б. Чумак) та багато інших міст. Зокрема Г. Сікора у своїй дисертації³ про звучання сучасного львівського мовлення згадує про спроби в українському мовознавстві описати мовний портрет ще таких міст, як Київ, Тернопіль⁴, Луганськ, Суми, Черкаси⁵.

¹ Судин Д. *Евристичний потенціал вивчення повсякденності з допомогою кількісних методів* // Народознавчі зошити. №6, 2015, с. 1425-1434

² Леві Дж. *Про мікроісторію* // Нові підходи до історіописання / За ред. П. Берка; пер. з англ. Т. та А. Портнові. Київ: Ніка-Центр, 2004, с. 119–138.

³ Сікора Г. *Фонетика сучасного львівського мовлення*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 2021, с. 1

⁴ Миколенко Т. *Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців)*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 2006. 24 с.

⁵ Нередкова С. *Із спостережень над складом лексики українського мовлення луганців* // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 56. Частина 2. Львів, 2012, с. 31–38

Зауважмо, що мовний портрет Києва, зокрема молодіжного середовища, на матеріалі усного спонтанного мовлення досліджує Іванна Цар⁶, українське мовлення молоді Кіровоградщини описала Олена Шинкаренко⁷, усне мовлення мешканців Донеччини проаналізувала Ольга Шевчук-Клюжева⁸. Великою перевагою названих досліджень було те, що їх авторки мали безпосередній контакт із досліджуваною мовною спільнотою. Мали змогу шляхом суцільного опитування чи вибіркового анкетування впливати на кількість і якість мовного матеріалу, відтак робити валідні й надійні висновки.

Цілком іншими є підходи до аналізу мовного портрета міста на підставі художнього тексту. Відтворення мовної картини світу на основі комплексного аналізу лінгвістичних засобів мови у художніх творах є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. В. Кононенко наголошує на тому, що найвиразніше внутрішня глибинність концептів та мовних образів прочитується в художніх текстах, де крізь тканину мови твору можна відстежити *«приховані, підсвідомі або несвідомі, архетипні підвалини»* імені-концепту⁹.

У нашій роботі ми зосередимося на відтворенні мовного портрета Львова 30-х років ХХ ст. Мовний портрет трактуємо як відтворений у мові лінгвокультурний характер міста на тлі культурно-історичних, суспільних контекстів. Конструювання загального мовного портрета міста із мовних образів (його ключових елементів) – утілених у мові ментальних образів певних предметів, уявлень чи явищ, віддзеркалення у засобах мови елементів дійсності – відкриє можливості для заглиблення у ментальність, вдачу й світогляд його мешканців. Погоджуємося із дослідниками у тому, що вербальні відповідники ментальних

⁶ Цар І. *Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування*. Київ: НАН України, Інститут української мови, 2018. 251 с.

⁷ Шинкаренко О. *Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 1995, 18 с.

⁸ Шевчук-Клюжева О. *Українське усне мовлення Донеччини*. Вінниця: Нілан, 2015. 162 с.

⁹ Кононенко В. *Концепти українського дискурсу*. Київ–Івано-Франківськ, 2004. с. 15

образів формуються на основі національних концептуально-структурних канонів і лексико-семантичних особливостей відповідної мовної системи¹⁰.

Серед параметрів, необхідних для відтворення мовного портрета міста, виокремлюють його активний лексикон, розмовні формули, звороти, вузьколокальні етнографізми й діалектизми, а також систему мотивів, цілей, комунікативних ролей, яких дотримується індивід у процесі комунікації. Ці й інші параметри (наприклад, антропонімію та інше назовництво) та їх роль у портретуванні міста детально аналізують співавтори цікавої з огляду на проблематику нашого дослідження праці «Słownik gwary miejskiej Poznania» (Poznań, 1997. 467 s.) за редакцією Моніки Грухманової, Богдана Вальчака та ін. Опираючись на теоретичні праці про мову як соціолінгвістичну проблему¹¹, можна виокремити такі головні вектори лінгвістичних досліджень цього напрямку: 1) мова міста у взаємодії з діалектами; 2) мова міста й етноси, які у ньому проживають; 3) мовна практика та соціальні ролі городян; 4) мова міста і суспільно-політичні процеси; 4) ідіоми міста; 5) мовне портретування на конкретних хронологічних зрізах, зокрема й у перспективі.

Мовлення Львова початку ХХ століття – складний феномен, який іноді помилково ототожнюють з мовленням вулиці, оскільки саме мовлення вулиці особливо приваблювало дослідників. Однак воно сформувалося на перетині мовних систем кількох мов (українська, польська, ідиш, німецька, вірменська), територіальних та соціальних діалектів. Стан міського мовлення мінливий і варіативний, і дослідження певного хронологічного зрізу дає змогу визначити регулярні та нерегулярні явища й одиниці¹². Дослідженням специфіки львівського регіолекту (*львівського мовлення, мови Львова, львівського діалекту, койне Львова, львівської говірки, львівського балаку, мови батярів*) у різний час займались такі

¹⁰ Щепанська Х. *Мовний образ, концепт, вербальний символ і їх функціонування* // Лінгвістичні дослідження. Вип. 33. 2012, с. 66–71.

¹¹ Степанов Є. *Мова міста як соціолінгвістична проблема* // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. Вип. 38. Ч. II. Львів, 2006, с. 65–72.

¹² Степанов Є. *Мова міста як соціолінгвістична проблема...* с. 68

дослідники, як О. Горбач, Я. Рудницький, Ю. Шевельов, О. Палінська, Л. Підкуймуха, Н. Хобзей, О. Сімович, Г. Дидик-Меуш, Т. Ястремська, Г. Сікора та інші.

Актуальність цього дослідження виявляється у потребі системного та комплексного опису мовного портрета міста Львова та містян у 30-х роках ХХ століття на матеріалі художніх текстів представників літературної групи «Дванадцятка».

Мета роботи – відтворити мовний портрет Львова 30-х років ХХ століття та його мешканців на підставі аналізу мовних засобів різних рівнів у художніх текстах літературної групи «Дванадцятка», а також лексикографічного аналізу словників львівського мовлення.

Досягнення цієї мети передбачає потребу розв'язати такі **завдання**:

- 1) опрацювати реєстрову та дефінітивну частини «Лексикону Львівського: поважно і на жарт», та на основі ілюстративного матеріалу визначити ключові тексти й сформувати джерельну базу дослідження мовного портрета Львова;
- 2) дослідити теоретичні аспекти мовного портретування та визначити алгоритм реконструкції мовного портрета Львова 30-х років ХХ століття на підставі художніх текстів.
- 3) проаналізувати художні тексти зі збірки «Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози» й покласифікувати засвідчений у текстах мовний матеріал;
- 4) спираючись на лексикографічні праці, описати мовні одиниці з огляду на лексико-семантичні властивості, культурно-історичні контексти з метою відтворення засобами мови специфіки міста та його мешканців у конкретний період;

5) відтворити мовний портрет міста та ментальні особливості його мешканців.

Об'єктом дослідження є мовні засоби в художніх текстах літературного угруповання «Дванадцятка», а також портрет міста крізь призму урбанолінгвістики. **Предметом** – семантична структура мовних одиниць, специфіка фразеологічних одиниць, стилістичних прийомів художніх текстів та інтерпретування їх як сукупності засобів для відтворення мовного портрета міста та містян 30-х років ХХ століття.

Основними **методами** дослідження стали: *описово-аналітичний метод* – для виокремлення мовних одиниць у художніх текстах, їх систематизації та інтерпретації; методи *контекстуального семантичного та стилістичного аналізу* використано для вивчення функційного навантаження слів і їх значень, а також зв'язку залежності слова і контексту; метод *аналізу словникових дефініцій* – для з'ясування лексичних значень слова і можливостей його використання; *синтез* уможливив узагальнення спостережень.

Матеріалом дослідження слугувало видання «Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози»; а також лексикографічні праці, серед яких: «Арго в Україні» Олекси Горбача, «Лексикон львівський: поважно і на жарт» Наталі Хобзей, Ксені Сімович, Тетяни Ястремської, Ганни Дидик-Меуш;

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку літератури й джерел.

РОЗДІЛ І.

МОВНЕ ЗОБРАЖЕННЯ МІСТА ТА ЙОГО МЕШКАНЦІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Урбанолінгвістика як напрям соціолінгвістики. Вивчення взаємодії мови та соціуму. Поняття «мова міста», «текст міста»

Місто – складне для вивчення історичне й суспільне утворення, адже на порівняно компактному просторі неоднорідно мешкають і взаємодіють різні мовні особистості: носії різних мов і/або діалектів, репрезентанти різних соціальних прошарків, люди з різними світоглядними орієнтирами й шкалою цінностей. Розвиток соціолінгвістики на перетині соціології, лінгвістики, соціальної психології та етнографії, а також виокремлення урбанолінгвістики як напряму з конкретними завданнями у вивченні міста дає змогу сьогодні системно досліджувати міський мовний простір, залучаючи безпосередньо інформантів – носіїв міського мовлення, а також через посередництво тексту – літератури чи публіцистики¹³.

Отож молода й перспективна галузь мовознавства – *урбанолінгвістика* – вивчає мову в місті та місто в мові. Одними із ключових термінів поняттєвого апарату урбанолінгвістики є термінологічні сполуки «мова міста» та «текст міста», на які звертаємо особливу увагу в нашому дослідженні.

Уперше ідею мови міста описав Б. Ларін, зазначаючи, що для лінгвістичного вивчення міста недостатньо дослідити лише внормований сегмент літературної мови, адже мова міста – явище комплексне, що охоплює всі різновиди розмовної мови окремого соціуму, а також міський фольклор і неканонізовані варіанти писемної мови¹⁴ (перекл. Луцишин). На думку Т. Гарлицької, мова міста складається з таких компонентів: 1) літературна мова з її різновидами; 2)

¹³ Степанов Е. *Город в контексте научной лингвистической парадигмы* // Питання загального мовознавства і соціолінгвістики. № 17. 2012, с. 14–23

¹⁴ Ларин Б. *О лингвистическом изучении города* // История русского языка и общего языкознания. Избранные труды / Москва: Просвещение, 1977, с. 176

територіальні діалекти; 3) типи мовлення, що використовуються у спілкуванні, але не є територіально обмеженими (койне, просторіччя, інтердіалект, суржик, піджин, креол); 4) соціальні діалекти (сленг, професійні та корпоративні жаргони, аргі)¹⁵.

З цього постає розуміння, що мова міста – неодмінний, базовий параметр, якщо метою дослідника є його детальне вивчення, зокрема й у спробі відтворити особливості функціонування міського життя та культури певної епохи загалом. Це ще раз підкреслює важливість урбанолінгвістичних досліджень – глибокого вивчення простору міста, його повсякденного життя, побуту містян, локальної психології мешканців через аналіз мовних засобів.

Терміносполуку «текст міста» ввів до наукового обігу В. Топоров. За словами Г. Сікори, термін «текст міста» досі не закріплений в поняттєвій парадигмі лінгвістичних досліджень, проте в сучасній урбанолінгвістиці він передбачає загальну сукупність усних та писемних варіантів фіксації живого мовлення містян. До усного зараховуємо аудіо- та транскрибовані записи живих розмов, а до писемних – публіцистику, епістолярій, мемуаристику, документальні джерела, наукові або художні тексти про місто. Відтак дотримуючись підходів Г. Сікори, висновуємо, що сучасна урбанолінгвістична наука дефініює текст міста як сукупність усних та писемних текстів, що відтворюють форму реалізації мовотворчості мешканців міста темпорально та локально обмежено¹⁶.

Міський текст транслює культурний код, що О. Селіванова визначає як мережу членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, що зумовлено культурою окремого етносу та репрезентовано у семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань і т.д.

¹⁵ Гарлицька Т. *Соціальні діалекти як частина мови міста: історія вивчення* // *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches*. Вип. 2. Sulkhan-Saba Orbeliani University, 2018, с. 42

¹⁶ Сікора Г. *Текст міста як лінгвістичний феномен* // *Українська мова*. № 4. Інститут української мови НАН України, м. Київ, 2016, с. 124-126

Культурний код є універсальним явищем, проте все ж варіює залежно від культурного осередку, тобто може бути локальним¹⁷.

Ключовим елементом культурного коду є *мовний код*, що включає систему знаків, яка супроводжує місто у всіх його проявах і сферах. Мовному коду *«властива своєрідність та семантична зв'язність усіх його компонентів, а володіння мовним кодом певного міста передбачає оволодіння його системою знаків»*¹⁸.

Отож живе мовлення міста й наявні тексти міста уможливають вивчення культури та мовної ситуації регіону з точки зору урбанолінгвістики. Це передбачає аналіз окремих мовних та мовленнєвих елементів чи структур, які здатні відтворити колорит окремої епохи й місцевості. Вони властиві літературній мові чи локальному мовленню. Окрім цього, підходи урбанолінгвістики дають змогу проаналізувати мову окремого суспільного кола з його локальними мовними образами, реконструюючи його на основі мовного матеріалу.

У фокусі нашого дослідження перебуває *«львівський текст»*, який, за Г. Сікорою, пояснюємо як *«соціально-історичну категорію, лінгвокультурний феномен, якому властиві як загальні, так і специфічні ознаки міського тексту. Базою для львівського тексту є рідна діалектна система — наддністрянський говір»*¹⁹. Саме львівський текст постає у цій роботі джерелом дослідження мови міста 30-х років ХХ ст.

1.2. Наукові підходи до окреслення феномена «львівський регіолект»

Основою для львівського тексту є місцева діалектна система. Т. Гарлицька зазначає, що територіальний діалект Львова, або ж так званий *«львівський балак*

¹⁷ Селіванова О. *Код культури* // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Полтава: Довкілля-К, 2006, с. 220

¹⁸ Сікора Г. *Текст міста як лінгвістичний феномен* // Українська мова. № 4. Інститут української мови НАН України, м. Київ, 2016, с. 128

¹⁹ Сікора Г. *Текст міста як лінгвістичний феномен* // Українська мова. № 4. Інститут української мови НАН України, м. Київ, 2016, с. 129

(говір)», був сформований у результаті активної взаємодії польської та української мов, що зумовлено історичним та територіальним чинниками²⁰.

Г. Сікора зауважує, що впродовж історичного розвитку основу львівського мовлення склали українська й польська мови, зокрема й діалекти цих мов, однак воно формувалося також і під впливом німецької, російської мови, їдишу²¹.

О. Палінська дотримується думки, що хоч львівське мовлення формувалося століттями, проте саме у період Австро-Угорщини та наступні міжвоєнні роки дуже активно творилася львівська культура. Це сприяло формуванню львівського говору, т. зв. львівської гвари (пл. gwara lwowska) як наслідку змішання української та польської мов, із вкрапленням німецької та єврейської лексики. Сама ж дослідниця використовує на позначення мовлення Львова термін львівський регіолект²².

Важливо зазначити, що у мовознавстві немає єдиного терміна для найменування львівського мовлення. У лінгвістичних дослідженнях натрапляємо на такі позначення, як: мовлення Львова, мова Львова, львівський говір, львівський діалект, львівський регіолект, львівська гвара та львівський балак, що їх дослідники використовують як синонімічні поняття. Багатоваріантність найменувань засвідчує також мовознавець І. Мочкодан, згадуючи, що мовленнєва структура Львова отримала безліч назв у науковій літературі, серед яких львівський діалект, львівський говір, львівська говірка, львівська мова, львівська гвара, львівський балак, мова батярів і просто балак²³. У своїй роботі послуговуємося терміном «львівський регіолект», який запропонувала О. Палінська, і вбачаємо у ньому різновид мовлення спільноти міста, в основі якого кілька мовних підсистем: наддністрянський говір, елементи польської мови, української літературної мови, певний відсоток локального аргю (вуличний (батярський) жаргон), що став

²⁰ Гарлицька Т. *Місце та види розмовно-просторічної лексики...* с. 142

²¹ Сікора Г. *Фонетика сучасного львівського мовлення*. Київ: НАН України, Інститут української мови, 2021, с. 23

²² Палінська О. *Класичний львівський регіолект і його сучасні інтерпретації* // Мова і суспільство. Вип. 1, 2010, с. 176

²³ Мочкодан І. *Мовностильовий вимір художньої моделі світу у прозі Богдана Нижанківського* // Слово і Час: Науково-теоретичний журнал. №10. Київ, 2013, с. 55-56

маркантним елементом мовлення міста, закріпившись згодом як елемент міського койне Львова.

Якщо аналізувати окремо поняття регіолекту, то, за О. Палінською, ми розуміємо його як форму усного мовлення, у якій вже втрачено певні риси архаїчного діалекту й розвинулись нові особливості. Регіолект не належить до літературної мови, але і не збігається повністю з міським просторіччям через наявність багатьох рис, що ареально варіюють²⁴. Важливо зазначити, що твердження про регіолект лише одного міста є безпідставним, однак за дослідженням О. Палінської специфіка сприйняття Львова породила певні уявлення про відмінність власне львівського мовлення від мовлення інших регіонів. І хоч не слід заперечувати, що мовлення Львова не є цілковито відмінним від сусідніх регіонів Заходу України, все ж ми погоджуємося із думкою мовознавиці, що для Львова характерна міська ідентичність, що і стало підставою для уявлення про утворення своєрідного окремого регіолекту²⁵.

Даючи визначення поняттю «койне», ми дотримуємося думки О. Селіванової, яка характеризує койне як міждіалектну, переважно побутову форму існування мови, що була сформована на базі одного з групи близьких йому діалектів²⁶. За словами Ю. Шевельова, міське койне Львова почало активно формуватись у 1900 році та здійснило вплив на мову інтелігенції. Попри активне поширення пресою загальноукраїнської літературної мови, вживання львівського койне значно переважало та продовжувало активно формуватись саме на основі львівського регіолекту²⁷.

Феномен львівського мовлення аналізує також Н. Хобзей у передмові до «Лексикону львівського: поважно і на жарт», зазначаючи, що львів'яни всіляко просували мову міста не лише у літературу, а й у повсякденний вжиток, прагнучи:

²⁴ Палінська О. *Класичний львівський регіолект і його сучасні інтерпретації...* с. 175

²⁵ Там само, с. 175

²⁶ Селіванова О. *Койне* // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Полтава: Довкілля-К, 2006, с. 221.

²⁷ Шевельов Ю. *Перед Першою світовою війною та революцією (1900-1916)* // Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус / Нью-Йорк: видавництво «Сучасність», 1987, с. 29-81

«бути співтворцями літературної мови, уживати її в багатьох сферах своєї діяльності: побуті, літературній творчості, освіті, наукових студіях, виробляючи свої підходи до витворення мовної системи загалом»²⁸. З цього робимо висновок, що важливим елементом мови міста та тексту міста Львова 30-х років ХХ ст. є саме львівський регіолект, яким промовляють герої художніх текстів літературної групи «Дванадцятка». Це також підтверджує і Л. Підкуймуха: «Вони не оминали своєю увагою й вуличної стихії, й життя суспільного дна, що зумовило використання у творах "мови вулиці", зокрема батярського жаргону, відомого ще під місцевою назвою балак»²⁹.

Мова міського населення Львова першої половини ХХ ст. була доволі колоритною, що дозволяє припустити, що її стильова палітра була особливо виразною, адже мова виконувала функцію відтворення реальності через процес її оцінювання, за словами О. Леути³⁰.

Мова львівської вулиці з її особливим колоритом – складне і, на перший погляд, асистемне утворення, оскільки, аналізуючи лексико-семантичний рівень, фіксуємо наявність розмовної, просторічної, діалектної та жаргонної лексики, численних запозичень із кількох мов. Тому з метою подальшого розгляду особливостей вуличного регіолекту Львова і дослідження локальної лексико-семантичної системи, звернімо насамперед увагу на розмовну та просторічну лексику як одну з характерних особливостей спілкування на вулицях міста.

²⁸ Хобзей Н. *Слова і місто, або місто в словах* // Лексикон львівський: поважно і на жарт / Вид. 4. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019, с. 12

²⁹ Підкуймуха Л. *Лексика міжвоєнного Львова в історичному й соціокультурному аспектах (на матеріалі художніх творів)* // Українська мова: унормування, розунормування, перевнормування / Харків: ХІФТ, 2018, с. 372

³⁰ Леута О. *Проблема значення мовних одиниць у сучасній лінгвістичній парадигмі* // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 13. Кривий Ріг, 2015, с. 126

1.3. Роль лексико-семантичних засобів у відтворенні особливостей міського повсякдення

Просторічна лексика, просторіччя перебуває за межами літературного слововжитку. Просторіччя – *«слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого, грубуватого та ін. відтінку»*³¹. Отож воно здатне проникати в мову літератури, якщо, за задумом автора, стає мовним кодом персонажа чи персонажів. Просторіччя може бути зрозумілим не всім мовлянам, адже первинно просторіччя характеризувалось як *«мовлення неосвіченого і напівосвіченого міського населення, яке не володіє літературно кодифікованими нормами»*³². У мові літератури просторічна лексика здебільшого використовується з метою іронії та стилістичного забарвлення. До прикладу, Б. Нижанківський (один із представників літературної групи «Дванадцятка») широко застосовує розмовно-просторічну лексику у своїх текстах задля точнішого відтворення атмосфери львівської вулиці, власне вуличного колориту, характерів «вуличників» (термін *вуличник* використовує Олекса Горбач у праці «Арго в Україні»). Вулична комунікація у Б. Нижанківського – невимушена, природна, жива і рельєфно відтворює вуличне повсякдення, адже містить елементи вульгаризму, згрубілості, зневажливості³³. Лексику текстів Б. Нижанківського ми проаналізуємо в наступному розділі.

Розмовну і просторічну лексику лінгвісти класифікують по різному. До прикладу, Л. Коробчинська аналізує перехід синонімічної лексики від нейтральної до просторічної, групує її за критерієм експресивно-емоційного забарвлення, що варіюється від нейтрального до низького: (як-от: *їсти, поїсти (нейтр.)*, – *попоїсти (розм.)* – *лопати, тріскати, жерти, лигати, перти (прос.)*). А також

³¹ Словник української мови: в 11 томах / Том 8, за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1977, с. 301

³² Загнітко А. *Койне* // Сучасні лінгвістичні теорії / Донецьк: ДонНУ, 2007, с. 182

³³ Мочкодан І. *Мовностильовий вимір художньої моделі світу у прозі Богдана Нижанківського* // Слово і Час: Науково-теоретичний журнал. №10. Київ, 2013, с. 58

відносить до категорій розмовної та просторічної лексики слова, ненормативні з погляду фонетики, граматики, слововжитку: *(напитий (напоєний, який напився), нех (зам. нехай), мо (зам. може), тута (зам. тут)*³⁴.

Дослідниця Т. Гарлицька подає ширшу класифікацію розмовної та просторічної лексики, додаючи до вже згаданих груп оцінну (*нейтральні слова, що при переході в розмовний або просторічний варіант набувають стилістичного забарвлення та нових семантичних відтінків, що здебільшого використовуються для негативної оцінки: ведмідь – людина із села, віник – букет, граблі – руки, дошка – худа дівчина, жаба – жадоба; задрість*), і діалектну. Говорячи про останню категорію, мовознавиця зауважує, що діалектні лексеми відіграють важливу роль у міському середовищі, адже *«виконують функцію “свій” — “чужий”*», а також сприяють соціальній ідентифікації³⁵.

Підсумовуючи, зазначимо, що вживання просторіччя, розмовної, жаргонної чи діалектної лексики у львівському тексті сприяє відтворенню колориту міста у конкретний часовий проміжок, у нашому випадку – у 30-і роки ХХ ст. Стилiстично забарвлені мовні одиниці допомагають виявити у тексті міста мовний портрет зображуваної епохи, територіально диференційовані мовні одиниці. Зокрема вузьколокальні словесні знаки, що їх вживають містяни, можуть відрізнитись своїм локальним семантичним полем (*сукупність слів, об'єднана спільною семантичною ознакою*³⁶) від загальнонародного, що і робить лексику кожного міста або регіону унікальною, ключем для дослідження епохи через посередництво мови.

³⁴ Коробчинська Л. *Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках* // Лексикографічний бюлетень. Вип. ІХ. Київ, 1963, с. 44-53

³⁵ Гарлицька Т. *Місце та види розмовно-просторічної лексики в мовному побуті міста* // Філологічні науки / Молодий вчений. №6 (82). Кривий Ріг, 2020, с. 141-142

³⁶ Селіванова О. *Семантичне поле* // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Полтава: Довкілля-К, 2006, с. 530

1.4. Фразеологізми у мовленні містян та їх евристичний потенціал

Мовний портрет міста набуває особливої виразності, якщо інструментами для його відтворення стають фразеологізми. Фразеологія національної мови здатна оприявнювати весь спектр характеристик нації: ставлення до світу, самооцінку, морально-етичні цінності, знання, прагнення, мрії, страхи, забобони, комплекси, психічні й ментальні властивості тощо.

В. Ужченко та Д. Ужченко визначають фразеологізм як надслівну, семантично цілісну, відносно стійку, відтворювану, переважно експресивну одиницю, що виконує характеризуючо-номінативну функцію³⁷. Фразеологізм відтворює специфічну мовну формулу, «картину світу» із закодованою інформацією про минуле, предків, їх сприйняття та оцінку світу, що акумулює культурні потенції народу та передає неповторність ментальності нації³⁸. Від лексичної одиниці фразеологізм відрізняє більша конкретність значення, частий супровід образними характеристиками, більша виразність з емоційно-експресивної точки зору³⁹.

Значну вагу для реалізації фразеологічних одиниць відіграє безпосередньо контекст, у якому вони вживаються. Фразеологізми можуть мати різні значення в залежності від контексту й середовища, що спричинює семантичні зрушення. В основі фразеологізму лежить образність світосприйняття, яка виникає завдяки асоціативним зв'язкам, а також через переосмислення первинно закладених конотацій. Саме конотативний аспект впливає на емоційність та експресивність фразеологізму, роблячи його стилістично забарвленим елементом будь-якої мовної та текстової практики⁴⁰.

³⁷ Ужченко В., Ужченко Д. *Олександр Потебня - предтеча української фразеології* // Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. / Київ: Знання, 2007, с. 27

³⁸ Ужченко В., Ужченко Д. *Замість передмови* // Фразеологія сучасної української мови / Луганськ: Альма-матер, 2005, с. 6

³⁹ Скрипник Л. *Фразеологізм як лінгвістична одиниця* // Фразеологія української мови / Київ: Наукова думка, 1973, с. 10

⁴⁰ Баран Я., Зимомря М. *Методи вивчення фразеології та визначення фразеологізму* // Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник / Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999, с. 32-34

З точки зору дослідження фразеологізмів як елементів міського койне, спрямованих на відтворення ментальних та культурних особливостей певної епохи та регіону, фразеологія дозволяє нам проникнути на рівень перетину психології містян та лінгвістики. У цьому випадку психологія знаходить своє вираження через мовні засоби, серед яких фразеологізми займають одну з найважливіших ніш.

Задля підкріплення цієї тези звернімося до дослідження М. Полюжина. Вчений висновує, що логіко-інформаційний та раціональний зміст фразеологічних одиниць невіддільно пов'язаний з емотивно-оцінними, образно-експресивними, стилістичними й культурно-національними чинниками. Це робить фразеологізм актуальним для аналізу елементом при науковому вивченні комплексної репрезентації етнічної картини світу, що базується на національно-культурній специфіці його сприйняття, характерному для конкретної соціальної структури⁴¹.

У такий спосіб фразеологізми є ще однією важливою ланкою для відтворення регіональної мовної картини світу та для дослідження локальних уявлень, психічних особливостей мовців, трансльованих стійкими словосполуками, що загалом сприяє відтворенню мовного портрета Львова та львів'ян 30-х років ХХ ст. у контексті урбанолінгвістичного напрямку дослідження.

1.5. Лайка й прокльони як атрибути мовного простору міської вулиці

Львівський регіолект як явище стихійне, спонтанне у значній своїй частині зародився у середовищі львівської вулиці, у місцевих батярських колах, в товариствах злодіїв та розбишак, де звичними були численні вульгаризми, лайка та прокльони. Саме прокльони, колоритний і неодмінний елемент львівського регіолекту, привернули нашу увагу.

Прокльони виконують функцію психологічного звільнення від психічної напруги та негативних емоцій, а також передачі настрою мовця, що не обов'язково

⁴¹ Полюжин М. *Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості* // Проблеми романо-германської філології / Ужгород: Ліра, 2005, с. 9-10.

означає умисне побажання зла. У свідомості мовців вони втратили свою магічну сутність, тому радше виконують функцію автоматизованої мовної звички, а сталість більшості таких висловів говорить про їх наближення до фразеологічних одиниць, які вживаються з аналогічною метою. Це також підтверджує Н. Головіна: *«фразеологізми-прокльони (далі – ФП) розуміємо як стислі вислови фольклорного походження з властивими їм диференційними ознаками фразеологічної одиниці (стійкість, відтворюваність, цілісність та образність), які характеризуються негативною семантикою»*⁴².

Окрему увагу лайці та прокльонам у львівському мовленні приділив Ю. Винничук у публіцистичному есеї «Лаймося по-львівськи», де автор наголошує на приналежності лайки й прокльонів до оригінального компонента львівського регіолекту та їхній унікальності серед жаргонних елементів інших міст України. Ю. Винничук зокрема згадує про особливу соковитість та фантазію львівських прокльонів, що стосується їх різноманіття та численної варіантності, де мовець наче грається зі словами. Це додає їм жартівливості, комічності та позбавляє строго негативної конотації, яка була первинно закладена у вислів, що видно на прикладах: *«а шлячок би тя ясенький трафив», «а бодай ти на кутні сьпівав», «аби тя дідько вхопив та й на скали заніс», «аби твоя пащека трісла, як вареник»*...⁴³

1.6. Мовний образ міста як елемент мовної картини світу його мешканців

Не менш важливими для дослідження мовного портрета міста є ключові образи міста, що передають основні його культурні особливості, міські традиції та устрої, релігійні вірування тощо, які відтворюються у мові та відповідно у тексті міста за допомогою різних мовностильових та художніх засобів. Аналіз тексту

⁴² Головіна Н. *Народні прокльони в контексті мови і культури (на матеріалі української та німецької мов)* // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Вип. 26. 2009, с. 103

⁴³ Винничук Ю. *Лаймося по-львівськи. Настрій Львова. № 2* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron3.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (1-8.12.2006)

міста передбачає аналіз його питомих локалізованих ознак, що в сукупності творять загальний образ, який ми зчитуємо, та за допомогою якого можемо отримати приблизне мовно-художнє зображення міста певного часу та його бачення окремим автором.

Коли образи, притаманні місту, неодноразово повторюються у різних авторів ми можемо говорити про їх об'єктивізацію. Тоді вони можуть ставати ключовими, набувати концептуальних ознак, закріплюватись за уявленням про той чи інший регіон, утворюючи надалі зафіксовані асоціативні ряди, які існують як окремий сегмент мовної картини світу українців, та згодом можуть передаватись з покоління в покоління, зберігаючись у свідомості мовців. Таким чином, мова є засобом формування та зберігання знань людини про світ, що фіксується у слові. Сукупність таких уявлень, образів та знань є мовною картиною світу⁴⁴.

Це пояснює й О. Селіванова, вказуючи, що мовна картина світу – це представлення предметів, явищ, ціннісних орієнтирів, і т.п. в мовних категоріях або мовленнєвих явищах, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості⁴⁵. І. Живіцька зазначає, що мова через значення слова представляє той чи інший предмет об'єктивної картини світу та у сукупності концептуалізує її⁴⁶.

З такого погляду логічним постає запитання, яка ж різниця між образом та концептом? Г. Вишневська, аналізуючи погляди мовознавців, зазначає, що концепт має самостійний зміст, тоді як образ – асоціативне розгортання. Таким чином, концепт формується сам, а художній образ є створюваним. Зрештою авторський концепт і є художнім образом⁴⁷.

⁴⁴Живіцька І. *Мовна картина світу як відображення реальності* // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 4. 2010, с. 20

⁴⁵ Селіванова О. *Мовна картина світу* // Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Полтава: Довкілля-К, 2006, с. 365

⁴⁶ Живіцька І. *Мовна картина світу як відображення реальності*...с. 21

⁴⁷ Вишневська Г. *Співвідношення концепту і суміжних понять* // Проблеми граматики і лексикології української мови / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 9. 2012, с. 11

Щоб відтворити мовний портрет міста Львова 30-х років ХХ ст., ми проаналізуємо окремі художні образи, які можна вважати ключовими для львівського тексту. Множина цих образів може стати основою для відтворення портрета міста через посередництво мовлення його мешканців.

Дотримуємося погляду, що локальні образи міського тексту, які проступають в авторській інтерпретації з інтенцією автора бути надточним у відтворенні дійсності, містять унікальні уявлення окремої спільноти про об'єктивну дійсність та віддзеркалюють культурні особливості регіону, у межах якого вони були сформовані.

Культура знаходить своє вербальне вираження через мову, а тому значення таких лінгвальних елементів, як лексичні одиниці, фразеологізми, сталі вислови, метафори тощо утворюють комплекс ключових концептів у свідомості окремої локальної спільноти, що закріплюється не лише в мові чи мовленні, а й у свідомості й на підсвідомому рівні. Це також передає з покоління в покоління усталену мовну картину світу та творить опозиції «свій – чужий» у межах різних культурних осередків.

Фіксацію мовних образів окремої епохи та місця найкраще передають тексти, серед яких ми беремо до уваги тексти про місто, написані учасниками літературного угруповання Львова – «Дванадцятки».

Підсумовуючи, робимо висновок, що урбанолінгвістичний аналіз окремого мовного середовища через тексти дає змогу проаналізувати зафіксовані факти мови й мовлення, що знаходять своє виявлення у ньому. Окрім цього, це уможлиблює часткове відтворення ментальної, культурної та психологічної характеристики мовної спільноти у конкретний часовий проміжок. Через мову можна відстежити особливості епохи, місцевого колориту, вірувань народу, його погляди, оцінні судження тощо.

РОЗДІЛ II

ЗАСОБИ ВІДТВОРЕННЯ МОВНОГО ПОРТРЕТА ЛЬВОВА ТА ЛЬВІВ'ЯН У ТЕКСТАХ ПРЕДСТАВНИКІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРУПИ «ДВАНАДЦЯТКА»

Міське мовлення Львова, або львівський регіолект, виразно проступає через локальний текст. Цілком закономірно, що художні тексти авторів-галичан – Івана Керницького, Богдана Нижанківського, Остапа Тарнавського, Ірини Вільде, Івана Франка – склали основу для корпусу джерел «Лексикону львівського», де важливе місце також займають спогади, публіцистика, публікації в періодиці 20-30-х років.

Визначальними стильовими ознаками львівського мовлення є колоритність та експресивна забарвленість, адже львівський регіолект сформувався і як частина вуличного аргю місцевих батярів. Цей факт дозволяє нам припустити, що львівське міське койне, зважаючи на свій «зв'язок» з вулицею міста, містить елементи зневажливої номінації, згрубілості та гумору, що ми спробуємо відстежити у мові персонажів художніх текстів літературної групи «Дванадцятка», де львівський регіолект є ключовим інструментом у відтворенні міської комунікації та атмосфери міста.

Про це пише З. Тарнавський в оповіданні «Вітер над Янівською», зазначаючи, що місцеві письменники вдаються до використання злодійського жаргону у своїх творах, щоб надати місцевого колориту героям, послуговуючись спеціальним словником вуличного мовлення Львова. З. Тарнавський проводить аналогію із грецькими законами побудови драми, адже львівське оповідання, за його словами, також має свій закон – обов'язкове вживання жаргону. Завдяки цьому львівські автори почуваються вільніше у своїй манері письма. Письменник зауважує, що й звичайні мешканці Львова вживали мову, в основі якої лежала вулична лексика міста. Так, зокрема, перебуваючи у соціальних колах поза його межами, львів'яни вживали типові львівські слова та сполучення слів, що

виступали: «...у роді мовного порозуміння, зрозумілого тільки для тих, хто цю мову виссав у дитинстві із грудей матері-львов'янки»⁴⁸.

2.1. Лексика вулиці Львова у творах літературної групи «Дванадцятка»

Розпочнімо відтворення мовного портрета Львова і його мешканців із аналізу лексичного пласта, який ми виокремили у творах «Дванадцятки» та проаналізували з допомогою словників («Лексикон Львівський: поважно і на жарт» (далі – ЛЛ) та «Арго в Україні» Олекси Горбача (далі – АГ)).

Перша група лексики, яку ми виділили, – слова, що оприявнюють риси характеру та вдачі людини. Серед таких: **фраєр** – легковажна, непутяща людина, шалапут, чолов'яга (ЛЛ:791); дурень, чолов'яга, вуличник, чужий, нечлен банди, невтаємничений (Арго в Україні:158); **моровий (муровий)** – льв., терн., дроз. відважний, добрий (Арго в Україні:146); **туман** – цілковитий дурень (ЛЛ:766); **гойрак** – вул. відважна, самовпевнена, смілива людина, завадіяка (ЛЛ:196); льв., терн., дроз. відважний, завадіяка (Арго в Україні:133); **облітаний** – вул. досвідчений, бувалий (про людину) (ЛЛ:514); **вар'ят** – психічно хворий, божевільний чоловік; чоловік, чиї слова чи поведінка викликають подив, шокують (ЛЛ:121); **кіндер** – вул. злодій, який дотримується злодійського «кодексу честі». Відважна, самовпевнена людина, завадіяка, вуличник, поважний чоловік (ЛЛ:367); злодій, аристократ (Арго в Україні:142); **селеп** – простак (перев. виходець з села), рядовий дивізійник (ЛЛ:691); льв. простак, дурень (Арго в Україні:153); **жлоба** – вул. знев. селюк, скупа, дріб'язкова людина (ЛЛ:271); льв., терн., дроз. селюк, паскуда (протилежність «файного хлопа») (Арго в Україні:136); **муровий** – добрий, чудовий, першокласний (ЛЛ:481); **раптовий** – який реагує надто емоційно, нервово; холеричний (ЛЛ:649); **перекинчик** – ренегат, відступник (ЛЛ:558); **бенькарт** – лайл., жарт., ірон. надто активна, рухлива, неспокійна дитина;

⁴⁸ Тарнавський З. *Вітер над Янівською* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 168

невгамовний підліток; *знев.* людина без моральних засад та цінностей, виродок (ЛЛ:85); *клявий* – *льв., терн., дроз.* гарний, добрий (Арго в Україні:139).

Як бачимо, подана лексика здебільшого не є нейтральною, а радше містить або іронічно-позитивну, або зневажливо-негативну конотацію. Ці лексеми фіксуємо у діалогах: *«Але злодії є теж люди. І ця людина зі злодіїв вилазить. Червоний Ясько підійшов до Макольондри і усміхнувся: — Ти, Макольондра, є клявий хлоп!»*⁴⁹; *« —Ти є туман. Розумієш? Я не кваплюся. Нехай він має страху. Скоріше чи пізніше я його домацаю. Він мені не втече»*⁵⁰; *«Думаю, файний ти колега, і я бовкнув. А тепер-то я хотів знати на зіхер, як то було в тих часах. Ти ж не смійся, бенькарте, я зачав читати»*⁵¹.

Також зауважуємо, що певна лексична частина, яка містить позитивну конотацію у словниках, у тексті може вживатись в іронічному значенні, що змінює вектор конотативного значення у протилежний через глузування, як у наведеному уривку:

«— Ти, братку, є стукнений в мозок. Ліпше за собою поникай.

— Не твій інтерес.

— Ов, то ти такий гойрак?

— Побачиш, чи гойрак.

— Я давно перестав мати мойра.

*Кашкет нерухоміс. Пфі! То ти є такий облітаний? Певно, мама зарізала оселедця і ти кнаєш до хавіри на баль, що?»*⁵²

⁴⁹ Гірний В. *Під копитом* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 249

⁵⁰ Нижанківський Б. *Мірко Кінах завагався* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. с. 75

⁵¹ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 181

⁵² Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 134

Наступні два лексичні пласти, що нам вдалось ексцерпувати з текстів представників літ. групи «Дванадцятка», – це слова на позначення понять *«бійка»/«сварка», «жарти»/«витівки»*.

Отож до групи лексики з умовною назвою *«бійка»/«сварка»*, якою послуговувалися у відповідній комунікативній ситуації, належать такі лексичні одиниці: *шпарга* – зачіпка, привід до бійки, сварка (ЛЛ:854); *льв., терн., дрого.* зачіпка, бійка, дурничка, нагода (Арго в Україні:163); *хрия* – *вул.* бійка, буча, сварка (ЛЛ:809); *хрийа* – *льв., терн., дрого.* буча, сварка, звада (Арго в Україні:163); *кампа* – *вул.* бійка (ЛЛ:348); *льв., терн., дрого.* бійка (Арго в Україні:138); *зукнути* – *вул.* вдарити, вистрілити (ЛЛ:214); *гатити* – сильно бити, ударяти, стукати (ЛЛ:188); *льв., терн., дрого.* бити наосліп, вдарити (Арго в Україні:132); *драчка* – зачіпка, сварка, невелика бійка (ЛЛ:253); *зачіпка* – причина, привід для неприємностей, клопотів, сварки (ЛЛ:303).

До лексичної групи з умовною назвою *«жарти»/«витівки»*, яку ми засвідчили в комунікативній ситуації невимушеної жартівливої розмови, бесіди зараховуємо: *кавал* – (*перев. мн.*) витівка, жарт (ЛЛ:341); *льв., терн., дрого.* штука, справа, історія (Арго в Україні:138); *геца* – (*перев. мн. геци*) весела, потішна історія, пригода; надзвичайна кумедна історія, подія; жарт, витівка (ЛЛ:190); *льв., терн., дрого.* (весела) історія, пригода, надзвичайна подія (Арго в Україні:132); *штос* – *вул.* трюк, прийом (ЛЛ:862); *льв., терн., дрого.* штука, спосіб, трюк (Арго в Україні:164); *зіклювати* – чарувати, заговорювати, обдурювати (ЛЛ:191); *льв., терн., дрого.* обдурювати, заговорювати когось (Арго в Україні:132).

Порівняно значна кількість одиниць у лексичних групах *«бійка»/«сварка»* та *«жарти»/«витівки»* можна пояснити тим, що це характерні явища для вуличного життя міста, і відтак для «батьярського» лексикону. На підтвердження нашої тези звертаємось до передмови «Лексикону львівського: поважно і на жарт», де в описі образу батьяра 30-х років ХХ ст., зазначається, що він став значно інтелігентнішим та добрішим, проте все ж *«не втратив вродженої дотепності,*

галантності й романтичності. І далі готовий вступити і виграти будь-який двобій із кожним, хто не належить до вузького кола його приятелів»⁵³.

Оскільки львівський батяр – типовий представник міського середовища Львова 30-х років ХХ ст. в аналізованих текстах, то лексичні одиниці з груп «бійка», «жарти», що вживають представники «Дванадцятки» у своїх творах, засвідчують властиву їм любов до гумору, а також запальну, проте й добру, вдачу.

Лексемам на позначення поняття «дружба» також характерна синонімічна варіантність в аналізованих творах. Серед них: *нака* – товариство, компанія, вул. банда, в'язниця (ЛЛ:536); *льв., терн., дрого.* товариство, банда, арешт при війську (Арго в Україні:147); *колеги* – (колега) – друг, товариш, приятель (ЛЛ:381); *кумпан* – товариш, друг (ЛЛ:411), *льв., терн., дрого.* товариш (Арго в Україні:141) або ж *братко*. Можна зробити висновок, що дружба у львівському середовищі відіграла особливу роль, адже своїй «паці» львів'янин міг довіряти, як собі: «Своя *нака*, як *дріт*»⁵⁴. Ця думка збігається з висновками й Л. Підкуймухи, яка зауважує, що чи не найбільше львів'яни цінували дружбу та товариські стосунки, тому на позначення «друга» у львівському лексиконі існував цілий синонімічний ряд, як-от: камрат, кумпан, кумпель тощо⁵⁵.

Аналізуючи літературні твори, ми виокремлюємо категорію іменників на позначення частин тіла: *бузя* – рот; нижня частина обличчя (ЛЛ:112); *рамен* – плече (ЛЛ:648); *писок* – вул. рот (ЛЛ:571); *льв.* язик, язикатість, готовність відрубати на все (Арго в Україні:149); *сліпаки* – вул. знев. очі (ЛЛ:708); *льв., терн., дрого.* око (Арго в Україні:154); *параха* – вул. вульг. рот (ЛЛ:546); *кібель* – вул. знев. голова (ЛЛ:365).

Більшість лексем у категорії містять зневажливу конотацію і здебільшого використовувались у вуличних сварках. Наприклад, слова, що позначають рот,

⁵³ Хобзей Н., Сімович О. та ін. *Слова і місто, або місто в словах // Лексикон львівський: поважно і на жарт / Вид. 4.* Львів: Видавництво Старого Лева, 2019, с. 28

⁵⁴ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста ...* с. 134

⁵⁵ Підкуймуха Л. *Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. ХХ ст.).* Київ, 2016, с. 77

переважали у закликах замовкнути: «*Стуль си параху*»⁵⁶, «*Замкни бузю, добре?*»⁵⁷, або при погрозі бійки: «*Гибай звідси, бо тя гукну в писок*»⁵⁸, що ще раз може виступати підтвердженням окремого значення бійок у львівському вуличному середовищі батярів.

Окрім цього, аналізуючи твори «Дванадцятки», ми окремо виділили лексичну групу на позначення соціальних станів або професійної діяльності: *емеритований* – який перебуває на пенсії, пенсійного віку (ЛЛ:262); *дід* – вул. злидар, голодранець, жебрак; поліціант (ЛЛ:242); *мікрус* – вул. малий хлопець, дитина (ЛЛ:466); *льв., терн., дроз.* малий хлопчина, підліток (Арго в Україні:146); *катабас* – вул. священник (ЛЛ:358); *льв.* шкільний катехит (Арго в Україні:139); *парох* – парафіяльний священник (ЛЛ:547); *кабан* – *льв., терн., дроз.* українець (Арго в Україні:138).

За спостереженнями дослідників української мови, її домінантною рисою і в діяхронії, і на синхронному рівні є дієсловоцентричність. Реконструюючи на підставі творів «Дванадцятки» мовний портрет Львова 30-х років ХХ ст., зауважуємо, що дієслова виявляють яскраві локальні ознаки, семантика яких часто може бути загадковою для мовців з-поза Львова, а часто – й з-поза вулиці. Отож у вуличній комунікації засвідчуємо: *домацати* – вул. знайти, виявити (ЛЛ:249); *сфригати (фригати)* – вул. їсти (ЛЛ:794); *льв., терн., дроз.* їсти (Арго в Україні:155); *бімбати* – вул. ігнорувати, легковажити, не звертати уваги (ЛЛ:93); бімбати собі з чогось – *льв., терн., дроз.* не звертати на щось уваги, легковажити (Арго в Україні:129); *балакати* – говорити, розмовляти (ЛЛ:71); *льв., дроз.* говорити (Арго в Україні:128); *никати* – вишукувати, нищпорити (ЛЛ:505); *цилювати* – вул. дивитися, бачити, помічати (ЛЛ:818); *княяти* – вул. швидко йти, бігти (ЛЛ:377); *льв., терн.* йти (Арго в Україні:140); *затабачений (обтабачитися)* – стати прокуреним, просякнути димом, накуритися (ЛЛ:517);

⁵⁶ Гірний В. *Під копитом...* с. 248

⁵⁷ Нижанківський Б. *Дні Степана Гайди // «Дванадцятка»*. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 56

⁵⁸ Гірний В. *Під копитом...* с. 248

зіклювати – чарувати, заговорювати, обдурювати (ЛЛ:191); *льв., терн., дрого.* обдурювати, заговорювати когось (Арго в Україні:132), *псьочить* – паплюжити, неславити (ЛЛ:637); *звіяти* – вул. утекти (ЛЛ:306); *льв., терн.* тікати, втекти (Арго в Україні:136); *шпигнути* – вколоти (ЛЛ:856), *шуфлядкувати* – систематизувати, класифікувати, деталізувати (ЛЛ:866), *гібати (гебати)* – вул. забиратися геть (ЛЛ:189); *льв., терн.* іти геть (Арго в Україні:132), *мальтретувати* – мучити, тероризувати, знущатися (ЛЛ:448), *обловитися* – поживитися, нажитися (ЛЛ:514), *процесуватися* – судитися, сперечатися, уперто наполягаючи на своєму (ЛЛ:635-636).

Мовний портрет «вуличника» – учасника спонтанної повсякденної комунікації доповнюють лексеми: *штама* – згода (ЛЛ:860); *льв., терн., дрого.* дружба, згода (Арго в Україні:164), (*у значенні стверджувальної частки*); *йо* – вул. так (ЛЛ:338); *льв., терн., дрого.* так, добре (Арго в Україні:137), (*у значенні стверджувальної частки*); *пощо* – навіщо (ЛЛ:614), (*прислівник*); *бігме* – чесне слово (ЛЛ:91), (*частка*); *гальт, гальт* – стоп, зупинись (ЛЛ:184); *стій* (Арго в Україні:132), (*вигук*); *ніц* – нічого (ЛЛ:507), (*запереч. займенник*); *віват* – форма привітання, привіт (ЛЛ:151); *шлюс* – кінець, досить, годі (ЛЛ:848) *льв., терн., дрого.* кінець (Арго в Україні:163), (*частка*).

Як бачимо, слова на позначення людини, її вдачі, звичок, людських стосунків, оцінних назв, що трапляються у вуличних діалогах персонажів творів «Дванадцятки», фіксуються також у «Словнику арготизмів та вульгаризмів із мови злодіїв, вуличників та учнів Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова та Коломиї» Олекси Горбача, і зокрема позначаються «вул.» у «Лексиконі львівському: поважно і на жарт» Наталі Хобзей, Ксені Сімович та ін. Їм властива синонімічна варіантність, яка увиразнює позначення поширених у середовищі вулиці явищ і відповідно влучно ословеснює комунікативні ситуації: бійок, жартів, витівок. Тексти, які ми визначили джерелами роботи, не показують повної палітри мовних одиниць на позначення дружби, хоч саме явище було окремою важливою складовою життя для львівського батяра. Також слід

вказати, що лексичні одиниці, які ми виділили з творів «Дванадцятки», часто властиві не лише мовному простору Львова, а й Тернополя, Дрогобича. Це ж, однак, не є свідченням того, що такі лексичні одиниці не можуть бути витвором носіїв львівського регіолекту, а лиш підтверджує думку, що діалектна система Львова містить в основі змішання діалектів сусідніх регіонів.

2.2. Фразеологізми у львівському регіолекті 30-х років ХХ ст.

Фіксуючи фразеологічні звороти у творах ми первинно ставили за мету сформувати фразеологічні групи на окреслення психоемоційних станів людини, що своєю чергою дало б змогу виразно відтворити мовний портрет львів'янина.

Опираючись на наші попередні напрацювання, серед фразеологізмів, які відтворюють психоемоційний стан людини, у мовленні мешканців Львова можна виокремити групи, що стосуються повсякденних життєвих ситуацій, які супроводжують: *сміх, страх, гнів, спокій, сором, сум, приголомшення, божевілья/недоумкуватість, кохання* (в основу цього поділу покладено класифікації психоемоційних станів К. Ізарда, П. Екмана, М. Голованівської, Н. Негрич, аналізовані попередньо).

З уваги на опрацьовані тексти авторів «Дванадцятки» у цьому дослідженні обрано для аналізу групи фразеологізмів на позначення таких станів людини, як:

1. Страх.
2. Відважність/надійність/гідність.
3. Лють.
4. Фразеологізми, що оцінюють ментальний та інтелектуальний стан людини.

Цю класифікацію доповнимо ще низкою одиниць, які не зараховано до жодної з груп, однак вони вдало доповнюють мовний портрет завсідника львівської вулиці.

Страх

Фразеологічні одиниці на позначення психоемоційного стану страху здебільшого трапляються у творах Б. Нижанківського, зокрема в діалогах між чоловіками. Серед фразеологізмів цієї групи нам вдалося зафіксувати: **воробці задзьобують; горобці (воробці) задзьобують** – про дуже слабку, боягузливу людину, яку може скривдити навіть слабосилий (ЛЛ: 206): «*Не міг відважитися! Такий медвідь! Хо-хо-хо!.. Та тебе тут воробці задзьобують! Хо-хо-хо!*»⁵⁹; **мати мойра/мати страха** – відчувати страх, боятися (ЛЛ: 472): «*Цилюєш? Своя пака, як дріт. Маєш мойра? — Я давно перестав мати мойра*»⁶⁰; «*Я не кваплюся. Нехай він має страха*»⁶¹; **стояти, мов стовп** – стояти нерухомо від страху або здивування; ціпеніти (ЛЛ: 733): «*Чого ж ти стоїш, як стовп? Зміни місце. Заступаєш мені сонце*»⁶².

Як бачимо, окремі фразеологічні одиниці вживаються в контексті глузування або залякування. Це може слугувати підтвердженням думки, що стан страху львів'янами-персонажами аналізованих текстів сприймається не стільки як одна з базових людських реакцій, а радше як щось ганебне, як властивість слабкодухої людини.

Якщо відштовхуватись від того, що проаналізовані приклади вживались у діалогах вуличників, то цілком зрозумілим стає зневажливе ставлення до боягузтва, лякливості, що також об'єктивізується у мові. Адже бути львівським батяром означає бути відважним та рішучим у своїх діях. Це й змогли відтворити автори «Дванадцятки» в образах своїх персонажів.

Відважність (відваги) / надійність / гідність

⁵⁹ Нижанківський Б. *Раб божий* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Ґабори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 86

⁶⁰ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 134

⁶¹ Нижанківський Б. *Мірко Кінах завагався...* с. 75

⁶² Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 149

Створюючи контраст до проаналізованої групи фразеологізмів, зосередимо увагу фразеологізмах, що більшою чи меншою мірою стосуються стану відважності, людської гідності та надійності, які вербалізувалися у львівському мовленні такими стійкими сполуками: **свій вар'ят** – надійна людина (ЛЛ: 122); *льв., терн., дроз.* чолов'яга (Арго в Україні:130): «*А Макольондра був свій вар'ят і тому каже: — Гибай звідси, бо тя гукну в писок*»⁶³. «*Просто: він був, як то кажуть “свій вар'ят”*»⁶⁴. «*Та то свій вар'ят! Дай Грабу!*»⁶⁵. Безумовно, повертає увагу те, що сама лексема «вар'ят» має протилежне значення: *Вар'ят – психічно хворий, божевільний чоловік; чоловік, чії слова чи поведінка викликають подив, шокують* (ЛЛ:121). Допускаємо, що лише за умови приналежності до певної групи людей, стаючи «своїм», діаметрально протилежно змінюється семантичне навантаження згаданої лексеми. Це може виступати підтвердженням думки, що чинник соціальної приналежності до окремої спільноти, фіксує чітке розмежування «свій-чужий», де мова виступає одним з ключових соціальних ідентифікаторів.

Інші фразеологічні одиниці: **муровий (моровий) хлоп** – відважний, рішучий, надійний (ЛЛ:481): «*Дай спокій. Він моровий хлоп. Ще колись підемо на дзвіницю*»⁶⁶; **тримати фасон** – достойно, гідно поводитися; *вул.* не заплямовувати злодійської честі (ЛЛ:780): «*Розглядаюся за Мінцею, йду і вертаюся назад. Кричу в рожевий пил: — Тримай фасон, Мінцю!*»⁶⁷

Якщо у попередній групці фразеологізмів більшість з них використовувались у діалогах між різними компаніями людей або незнайомцями, то у згаданих вище одиницях – здебільшого або у діалогах між «своїми», або у згадках про «своїх», що лише підтверджує важливість дружби серед львів'ян.

⁶³ Гірний В. *Під копитом...* с. 248

⁶⁴ Нижанківський Б. *Червоний Ясько* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 59

⁶⁵ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 134

⁶⁶ Нижанківський Б. *Стах* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 115

⁶⁷ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 137

Лють

Кров заливає – огортає лють (ЛЛ:405): «Як ти сі не подобає, то гибай, кажу до неї. Бо мене вже **кров почала заливати**. Вона зблідла й пішла»⁶⁸; «Здається, якби я сказав: “Раб божий, скачи з вікна на вулицю”, він би скочив. Від таких людей мене заливає кров. Я просто не можу їх стравити»⁶⁹.

Байц (бути байц) – гніватись, ображатись, сердитись (ЛЛ:69): «Так, ти і твої колеги, ті з Руської і з Підвалля. Я вам усім ноги повіриваю. —Та що ти, Альойзи? **Не будь байц, то тільки геци**»⁷⁰.

Оцінка ментального та інтелектуального стану людини

Робити з себе блазня – виставляти себе на загальний осуд, висміювання (ЛЛ:663): «Не дай **робити з себе блазня...**»⁷¹; **закута макітра** – вул. дурень, недотепа (ЛЛ:446); **тяжка макітра** – вул. дурень, недотепа (ЛЛ:446); **фраєрська макітра** – вул. дурень, недотепа (ЛЛ:446): «**Закута макітра!** Сидить коло баби і посилає цидулки, як міністер»⁷²; «Що ти маєш робити? Ти мене питаєш, що ти маєш робити?.. Ти, **закута макітро!**»⁷³; **тріскати вар'ята** – удавати такого, який нічого не розуміє, не знає; удавати дурника (ЛЛ:121): «Тсс! Ти що? Замкни писок! Тепер нема геци. Найліпше **тріскай вар'ята**»⁷⁴; «— Я вернувся. — Йо? Зі соломки? — Здалека. — **Не тріскай вар'ята!**»⁷⁵; **стукнений в мозок** – знев., ірон. дурнуватий (ЛЛ:471): «Ти, братку, є **стукнений в мозок**. Ліпше за собою поникай»⁷⁶; **цегла на голову впала** – ірон. про невмотивовані, непередбачувані

⁶⁸ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 181

⁶⁹ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 87

⁷⁰ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста*...с. 146

⁷¹ Нижанківський Б. *Дні Степана Гайди*...с. 56

⁷² Нижанківський Б. *Брат Місько* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 123

⁷³ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 91

⁷⁴ Нижанківський Б. *Брат Місько*...с. 123

⁷⁵ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста*...с. 134

⁷⁶ Там само, с. 134

слова, вчинки (ЛЛ:814): «*Що тобі, Альойзи? Цегла на голову впала? Я тебе вже здалека бачив. Пощо мені втікати? Не знаю, чого ти хочеш від мене?*»⁷⁷.

Група фразеологізмів, у яких дають оцінку ментального та інтелектуального стану людини, є найчисельнішою з-поміж тих, що вдалось виявити у текстах. Як бачимо з контекстів, більшість фразеологізмів мають іронічний підтекст та не описують справжні, реальні стани розумового відхилення від загальноприйнятої норми. Їх вживають радше для опису недоцільних, помилкових, на думку співрозмовника, вчинків та надають їх жартівливого характеру.

Мовний портрет львівської вулиці можна доповнити фразеологічними одиницями на позначення ситуацій «бійки» / «сварки». Отож виявляємо: *шукати дурнички* – шукати чогось дармового, шукати зачіпки, причини до сварки, прискіпуватись (ЛЛ: 259): «...я до тебе не йду *шукати дурниць*...»⁷⁸; *бити, як в бубен (бубон)* – сильно бити, лупцювати (ЛЛ: 110): «*Ти був тоді страшний слон. Били, як у бубон*»⁷⁹; «*Від яток надбіг Міко. Макольондра скоро поликав слину й лише говорив: — Б'ють, як в бубон...б'ють, як в бубон... І говорив правду. Раба божого обертали, як міх, повний полови*»⁸⁰; *як б'ємо, то могила цвіте* – про те, що бійка може мати фатальний кінець (ЛЛ: 471): «*Побачиш, чи гоїрак. — Но, но, лишень поволеньки. Ми, братку, як б'ємо, то могила цвіте. Постаті обступують мене щільніше*»⁸¹.

Атмосфера львівської вулиці також проступає через посередництво текстів у низці фразеологічних одиниць: *ніти спати* – ввф. до померти (ЛЛ: 719); *пса вартий* – нічого не вартий (ЛЛ: 567); *власної воші не мати* – бути дуже бідним, убогим (ЛЛ: 169); *мати порядний цвях в голові* – мати нав'язливу думку, ідею (ЛЛ: 813); *балакати про кактуси* – вул. говорити на нейтральну тему, зумисне переводячи розмову в інше русло (ЛЛ: 71); *на міти* – за допомогою жестів та міміки

⁷⁷ Там само, с. 146

⁷⁸ Нижанківський Б. *Старі знайомі* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 51

⁷⁹ Нижанківський Б. *Дні Степана Гайди*...с. 55

⁸⁰ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 92

⁸¹ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста*...с. 134

(ЛЛ: 465); *мати інтерес* – бути зацікавленим, розраховувати на прибуток, мати справу до когось (ЛЛ: 334); *(мати) ноги з тіста* – бути втомленим (ЛЛ: 508); *на зіхер (зіхєр)* – обов’язково, безперечно, точно, без сумніву (ЛЛ: 316); *тикати у хвіст чуже пір’я* – зрікатись свого, зраджувати (ЛЛ: 580); *тримай бики* – вул. зупинись, пригальмує (ЛЛ: 88); *заливатися в дрібний мак* – вул. пити до безтями; пиячити (ЛЛ: 445); *з нудів* – від нудьги (ЛЛ: 510); *дати бурду – (дати бурбу)* – вул. виграти (ЛЛ: 114).

У висновку бачимо, що групи фразеологізмів за їх здатністю позначати психоемоційні стани людини, значною кількістю представлені у творах Б. Нижанківського, а саме в уривках діалогів між персонажами. На це звертає увагу й І. Мочкодан, пишучи, що фразеологічні одиниці допомагають авторові розкрити взаємини між дійовими особами. Саме якість стосунків між учасниками вуличної комунікації чинить визначальний вплив на те, якої семантики набуде той чи той фразеологізм у конкретній комунікативній ситуації. Прикладом є лексема *вар’ят* у сполученні з займенником *свій*, що виразно демонструє ситуативну суб’єктивну зумовленість семантики. Враховуймо також те, що «*письменник залучає у свої твори традиційні фразеологізми, а також робить оригінальні зміни й доповнення у структуру фразеологічних сполук, трансформуючи їх*»⁸². Відтак розуміємо, що у творах Б. Нижанківського фразеологізми є своєрідними «батарськими висловами», які надають діалогам експресивності та місцевого колориту. Схожу функцію виконують й інші фразеологічні одиниці, що доповнили покласифіковані групи.

2.3. Прокльони та лайка у відтворенні портрета містянина Львова 30-х років ХХ ст.

Як ми вже згадували, прокльони й лайливі вислови є наближеними до фразеологічних одиниць через сталість форм, проте все ж можуть розглядатись окремо від них. У «Антології урбаністичної прози “12”» є численні випадки

⁸² Мочкодан І. *Мовностильовий вимір художньої моделі світу у прозі Богдана Нижанківського* // Слово і Час: Науково-теоретичний журнал. №10. Київ, 2013, с. 59

вживання лайки або прокльонів, що характерно передусім для діалогів. Це певною мірою дозволяє нам підтвердити згадану раніше тезу Ю. Винничука, що лайка та прокльони є елементами оригінального витвору саме львівського регіолекту⁸³. Більшість лайливих висловів, які нам вдалось виявити, у творах зосереджуються навколо лексем «**шляк**» та «**чорт**», що не дає нам підстав стверджувати про різноманітність лайливих висловів у текстах. З іншого боку, це дозволяє говорити про їх синонімічну варіантність, що робить ці одиниці по-своєму унікальними.

Отож говорячи про лайки та прокльони, зосереджені навколо лексеми «**чорт**» ми виявили такі приклади: **чорт тебе не розбере**: «— Ні?.. Ти часом такий, як піп з молитовником, — і чорт тебе не розбере. Який ти маєш інтерес до нього?.. Може, крикне тобі пиво? Та він власної воші не має. Подивися на його тисок») ⁸⁴; **бодай же тебе чорти взяли**: «— Бодай же тебе чорти взяли! Як панна!.. Збирай кости, доки будеш лежати!» ⁸⁵; **йди до чортової матери!**: «Якщо коли-небудь почую від тебе це “не знаю” або щось подібне, дістанеш... Затям собі!.. А тепер йди до чортової матери!..» ⁸⁶; **Дідько з Рабом божим!**: «Я узяв Макльондру під рамено й потягнув за собою. — Ходи до Вайса, Дідько з Рабом божим!» ⁸⁷; **якого чорта ти його вчепився?**: «Шрам! Я тобі скажу одне: перестань про те небо. Якого чорта ти його вчепився?» ⁸⁸; **якого чорта лисого**: «Цокало держався за голову. Соха стиснув його за рам'я. — Якого чорта лисого стоїш? Чекаєш на поліцая?» ⁸⁹; **чорт бери**: Соха подивився на Цокала. Чорт бери! Був спокійний. Це дурниця» ⁹⁰; **чорт його матери**: «— Коли б, чорт його матери, купив хто що, бо черевики подер і ходжу нині в Чорнієвих, та й плаща не маю») ⁹¹; **чорт їм в печінку**:

⁸³ Винничук Ю. *Лаймося по-львівськи. Настрій Львова. № 2* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron3.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (1-8.12.2006)

⁸⁴ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 84

⁸⁵ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 87

⁸⁶ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 88

⁸⁷ Нижанківський Б. *Раб божий*...с. 88

⁸⁸ Нижанківський Б. *Настрій // «Дванадцятка»*. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 96

⁸⁹ Нижанківський Б. *Злодійське серце // «Дванадцятка»*. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 101

⁹⁰ Нижанківський Б. *Злодійське серце*...с. 102

⁹¹ Курдидик А. *Меценат // «Дванадцятка»*. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 220

«З мотузком на шиї, з напруженим лицем виповідає Ромцьо вивчені заздалегідь напам'ять слова: — Гей, Марино, не плач! Чорт їм в печінку. Тільки чоботи си візьми, бо я тим дідам чобіт не лишу!»⁹² Тут слід окремо зауважити, що у цьому уривку слова із діалогу належать дітям, які імітують поведінку дорослих; **а дідько його знає**: («Він живе самий? Ні, ще один, але той ніколи в хаті не буває, їздить. А дідько його знає, куди»)⁹³.

Лайливі вислови зі словом «**шляк**» виявляють не меншу експресивність мовців: **а най то ясний шляк трафить**: (Залишив недопиту каву і, не дивлячись на Марту, затиснув зуби й пішов до кімнати. Марта підбігла за ним до дверей, повернулася назад і, взявши з кухні друге горнятко кави, втискала його Міськові в руку. — На, напийся. Чого ти?.. Місько відмахнувся. — А най то ясний шляк трафить! А то свобода!)⁹⁴; **льокаторів шляк трафляє**: «Ринви треба вичистити, бо ворони за ціле літо всякого сміття нанесуть, на добру фіру. І комини кавки своїми гніздами позатикають, що льокаторів шляк трафляє від диму, який замість іти в комин, стелиться по всій хаті»⁹⁵; **жиби тебе шляк наглий трафив!**: «А жиби тебе шляк наглий трафив! Я тебе ще випростую! Я летів з цвинтаря, як варіят. Летів додому, а залетів до кнайпи. Залився в дрібний мак. А потім всю справу на спокійно переживав»⁹⁶.

Як доводить матеріал попереднього підрозділу, деякі з висловів передають психоемоційний стан люті, якщо зважати на загальний контекст. Однак більшість слугують радше вставними конструкціями для посилення експресії мови та не несуть негативних конотацій. Припускаємо, що героям творів (себто львів'янам) властива значна емоційність та експресія у виявленні своїх почуттів, чим і пояснюємо кількість лайливих висловів та прокльонів. А лексеми «дідько» та

⁹² Чернява І. *Екзекуція* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 283

⁹³ Гарнавський З. *Вітер над Янівською*... с. 190

⁹⁴ Нижанківський Б. *Брат Місько*, с. 123

⁹⁵ Гарнавський З. *Вітер над Янівською*... с. 170

⁹⁶ Там само, с. 181

«шляк» є характерними лексичними одиницями для західних теренів України, що лиш надає висловам локального колориту.

2.4. Мовні образи Львова у творчості літературної групи «Дванадцятка»

Аналізуючи мовний портрет міста у текстах авторів літературної групи «Дванадцятка», ми звертали увагу на ключові поняття, які розкривають перед читачем, та неодноразово повторюються в тих чи інших уривках. Таким чином, нам вдалось виокремити декілька основних локалізованих мовних образів, які допомагають творити образ міста у текстах 30-х років ХХ ст. Серед основних це: *кава, трамваї, каштани, листопад*.

Кава

Не секрет, що Львів часто асоціюється з образом кави, а кавовий туризм у місті процвітає й досі. Кава є елементом багатьох літературних творів про Львів та навіть в окремих випадках їх основним об'єктом, як-от у праці Ю. Винничука «Таємниці львівської кави». Згадки про каву часто трапляються і на сторінках «Антології прози „12“», переважно в описах мешканців міста.

*Вуйко, напевно, сидить у кімнаті біля столу, насупив брови і читає Овідія або виправляє школярські зошити, закривши долішньою губою сиві, підстрижені вуса. А може, стоїть у дверях до кухні і, заклавши руки за спину, нерішуче питає: «Де ж та **кава**?»⁹⁷*

«Пішли ми Чорними валами вниз до Стражниці, підлізли до монастиря Камедулів, чи Альбертинів, полізли на Високий Замок, і при тому сильно задихалися. Так було нам уже високо. А потім заплуталися в таємну мережу вулиць, що розбігаються із Стрілецької площі в усі напрями. І тут ми заблудили.

⁹⁷ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 147

*Ми ніяк не могли пригадати всіх назв вулиць. Ми мучилися, терли лоба, пили **каву** і нічого не могли пригадати»⁹⁸.*

*«Під правим рам'ям щільно притискав закриту пушку, в якій у такт повільних кроків хлюпотіла гаряча **кава**»⁹⁹.*

*«Катерина ще глибоко спала, як Гриць уставав, варив ячмінну каву з цикорією собі і стрикові. Обидва любили міцну **каву**, що тягнулася, як смола. Стрик з «біндою» на вусах поволі сьорбав свою **каву** з горнятка, на якому були намальовані два цісарі: Франц Йосиф I і Вільгельм, які приязно стискали один одному руки. Гриць пив свою **каву** стоячки, загризаючи пісним хлібом. Потім брав книжки, перев'язані ремінцем, шурав ногами, казав «цюруці» і вибігав з хати»¹⁰⁰.*

*«Великі бліді плями вікон пливуть у рожевому пилі, зупиняються і відпливають у різних напрямках. Трамвай! Віденська **каварня**! Але я вже їхати не хочу. Звідси, від Віденки, так уже близько, Боже, як близько!»¹⁰¹*

*«Ми знали у Львові кожний закуток міста, знали тіні, що їх камениці кидали на дорогу в кожній порі дня. Знали, яким світлом світять ліхтарі, знали, на якому розі стоїть і скільки вимагає за свою любов кожна львівська продавачка любови, а тепер, на еміграції, випивши порошкової **кави** із холодною сметанкою, що каву переміняє в люру, запустилися ми в спогади давніх, незабутих днів»¹⁰².*

Трамваї

Образ трамвая, один з основних засобів пересування вулицями міста в ті часи, належить до числа ключових в аналізованих текстах.

⁹⁸ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 175

⁹⁹ Нижанківський Б. *Чорні дні й білі ночі* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 62

¹⁰⁰ Тарнавський З. *Дорога на Високий Замок* // «Дванадцятка». Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози / За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, с. 196

¹⁰¹ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста*...с. 136

¹⁰² Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 175

«Золоті **трамваї** їздили по золотих рейках, прокладених по золотому асфальті. А сонце, немов мертва бляха, висіло на стіні золотого пилу»¹⁰³.

«По вулиці йшов поволі. Листопадове сонце мало липневу барву й лагідно пригрівало вулицю. Мірко Кінах чувся спокійно й чомусь радісно. Кожний прохожий був йому цікавий, кожна вистава мала інтересний вигляд, а фіри, **трамваї**, самоходи! Все було інакше»¹⁰⁴.

«Від Краківської площі й Жовківської вулиці докочувався гуркіт возів і дзвінки **трамваїв**»¹⁰⁵.

«Ах, яка недоречність! Немає останнього потяга. Потяги їздять увесь час, цілу добу, приходять і відходять. Тільки **трамвай** може бути останній. Він робить останню туру і заїздить у трамвайний парк»¹⁰⁶.

«Позад мене з рожевого пилу виринає **трамвай**. Ступаю на край тротуару і, щоб вагоновод мене помітив, махаю рукою. **Трамвай** проїжджає біля мене, зменшує швидкість і на кільканадцять кроків далі зупиняється. Так, там зупинка. Чи встигну добігти впору? Як я поволі рухаюся! Звідкіля ця втома? Я вже близько, роблю ще один крок, хапаюся за поруччя, але воно висковзується мені з руки — і **трамвай** від'їздить»¹⁰⁷.

«Він сказав — собор святого Юра? Так, туди ніколи не йшов **трамвай**. Де ж я його бачив? Не знаю. Не знаю. Не знаю, скільки я пройшов вулиць і як сюди зайшов»¹⁰⁸.

«**Трамваї!** Віденська каварня! Але я вже їхати не хочу. Звідси, від Віденки, так уже близько, Боже, як близько! Піду пішки. Хай трамваї зупиняються, хай ждуть, хай від'їжджають! Щасливої дороги!»¹⁰⁹

¹⁰³ Тарнавський З. Дорога на Високий Замок...с. 192

¹⁰⁴ Нижанківський Б. Мірко Кінах завагався...с. 76

¹⁰⁵ Нижанківський Б. Настрій...с. 96

¹⁰⁶ Нижанківський Б. Я вернувся до мого міста...с. 123

¹⁰⁷ Нижанківський Б. Я вернувся до мого міста...с. 129

¹⁰⁸ Нижанківський Б. Я вернувся до мого міста...с. 131

¹⁰⁹ Нижанківський Б. Я вернувся до мого міста...с. 136

*«Від крамниць, з їхніх вітрин, на їзді, на тротуарах, уздовж Руської вулиці, лежить біла ясність, густа і спокійна, отінена сірістю мурів, сріблиться на **трамвайних** рейках і лисніє матовими плямами на шибах темних, зачинених вікон»¹¹⁰.*

«Трамвай був напханий, як бочка оселедцями»¹¹¹.

Каштани

Відкриттям у процесі дослідження став повторюваний образ каштанів у описі міста, позаяк у теперішній час каштани переважно асоціюють з Києвом, хоч вони не є і не були рідкістю для львівського простору. До прикладу, О. Степанів у книзі «Сучасний Львів» 1943 року описує, що у Львові є багато вулиць, обсаджених гарними, старими деревами. Серед них Личаківська (каштани, клени, ясені), Льва Сапіги (каштани, клени, акації), Листопада (каштани), Янівська (каштани і ясені), та інші¹¹².

*«Отже, я таки був у Львові. І все було там, як раніше. Тільки все було присипане золотим пилом. Вулиці, **каштани**, будинки. Темно-золотим пилом»¹¹³.*

*«Надо мною знову листя **каштанів**. Білі свічі супроводять мене. Вони попереду мене, праворуч і ліворуч. Процесія, довга і повільна процесія — і серед неї я, самотній і втомлений»¹¹⁴.*

*«Струшую з колін пил. **Каштани!** Мої **каштани!** Праворуч і ліворуч, уздовж Великих Валів — густе лапасте листя. Я тут! Я вже тут! Вежа Успенської церкви ажуріє в рожевому пилі, струнка і легка, над корпусом Ставропігії, майоріє вище і вище і розпливається тьмяним оболочком бані»¹¹⁵.*

¹¹⁰ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 146

¹¹¹ Тарнавський З. *Вітер над Янівською...* с. 185

¹¹² Степанів О. *Рослинність і тваринний світ // Сучасний Львів / Українське видавництво. Краків, 1943, с. 75*

¹¹³ Тарнавський З. *Дорога на Високий Замок...* с. 192

¹¹⁴ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 133

¹¹⁵ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 145

*«А вітер без шуму, це не вітер, а просто віддих, про який ніхто не думає і ніхто на нього не звертає уваги. Коли він віяв уздовж Янівської, він був ще правдивим вітром. Ганявся по верхах **каштанів** і акацій, заглядав у вікна кімнат, гонив горобців і ворон...»¹¹⁶.*

*«А пил на Янівській був солодкавий. **Каштани**, зрозумійте, це були останні **каштани-овочі**, що ще втрималися на гілках до такої пізньої осені, цокотіли, падаючи на базальтові плити тротуарів»¹¹⁷.*

*«Посередині цементового подвір'я ріс сухітний **каштан**. Завважте, що в кожнім описі Львова **каштани** грають відповідальну роллю, між усією фльорою цього далекого міста. Але **каштан** тут таки ріс. Кожної весни вперто запалював свої білі канделябри квітів, а осінню щедро обдаровував дітвору блискучими **каштанами**. Рідко коли ці **каштани** дозрівали. Дітиська з пасією, гідною кращої справи, обчищували їжакуваті овочі і вилуплювали з них поліровані **каштани**. Товклися ними, вибивали собі зуби, вибивали шиби у вікнах. Під цим **каштаном** панна Ройза Пінк, що «урядувала» коло каварні «Багателя», цілими днями вилежувалася на сонці»¹¹⁸.*

Листопад

Особливо цікавим та значущим у текстах є образ останнього осіннього місяця – листопада, адже під ним розуміють події 1918 року – Битву за Львів між Українською Галицькою армією та Польською Організацією Військовою. Про важливість цього символічного образу згадує З. Тарнавський у «Вітрі над Янівською», де іноді прямо пояснює читачеві історичний контекст слова, а іноді завуальовує образ.

*«Перший **Листопад**, година вечірня. Слово **листопад** написане з великої літери. Воно має свій сенс. Зразу має вказати на значення **листопада**, не як місяця одинадцятого з черги в календарі григоріанського стилю, а як символ подій,*

¹¹⁶ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 163

¹¹⁷ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 166

¹¹⁸ Тарнавський З. *Дорога на Високий Замок*...с. 193

зв'язаних дуже тісно з історією Львова. **Листопад** 1918 року доказав, що на довшу мету виграють не ті, що ходять у «гльорії», а ті, що життя своє віддають за ідею»¹¹⁹.

«Була важлива теж для тих, що народилися значно пізніше, і для тих, що в час першого листопада були тільки підростаючими хлопцями і розпочинали науку в школах і ще не були надто вправні в численні. Вони навіть не були певні, чи листопад наступає перед груднем чи після грудня. Але що листопад житті всіх українців був і є важливий, я не сумніваюся. На це маю докази, зачерпнуті з розмов, які люди ведуть між собою на політичні теми, особливо, що відносяться до українських справ»¹²⁰.

Яскравий приклад завуальованості образу «листопада»: «Хлопці, що сиділи побіч нього, присунули крісла ближче і нахилили голови, щоб краще почути оповідання про те, як Ясько одного дня, точніше, одного листопадового вечора віднайшов себе, як українець»¹²¹.

Разом із тим трапляються й використання образу листопада без історичного підтексту, а в прямому значенні місяця, як-от у тексті Б. Нижанківського: «По вулиці йшов поволі. **Листопадове** сонце мало липневу барву й лагідно пригрівало вулицю»¹²².

Отже, на мовно-символічному рівні аналізовані тексти репрезентують читачеві той образ міста, який і сьогодні приваблює гостей з усього світу: затишні вулиці, кав'ярні й кава, трамваї. Автори обраних для аналізу текстів підкреслено поетизують їх, наснажуючи відвертим замилюванням рідним містом і його атрибутами. Ці образи надихають і сьогодні усіх, хто створює культурне обличчя Львова і презентує його світові, усіх, хто любить Львів. Цілком неочікуваним видається мовний образ листопада, який містить приховане локально зумовлене

¹¹⁹ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 164

¹²⁰ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 166

¹²¹ Тарнавський З. *Вітер над Янівською*...с. 179

¹²² Нижанківський Б. *Мірко Кінах завагався*...с. 76

значення для містян того часу. Зокрема, З. Тарнавський майстерно обігрує лексему «листопад», використовуючи її як і для маркування національно значущої події, так і у значенні місяця, який, однак, все ж містить прихований історичний контекст. Не менш цікавим є образ каштанів, що органічно вливається у локалізований портрет міста Лева 30-х років ХХ століття, хоч у наступні десятиліття ХХ ст. змінить свій локальний маркер та асоціюватиметься зі столицею України – Києвом.

ВИСНОВКИ

Інструменти й методи урбанолінгвістики спрямовані передусім на дослідження й систематизацію уявлень про такі феномени, як *мова міста* й *текст міста*. Оскільки ми ставили за мету дослідити мовлення мешканців Львова 30-х років ХХ ст. на підставі текстів художньої літератури, то обрали для аналізу саме такі тексти, що їх написали у тому часі письменники, які мешкали у Львові, і не просто були добре знайомі з особливостями міста, містян, а відтак і львівським регіолектом, а були органічною частиною міського простору, усіх його закутків, а найбільшою мірою – львівської вулиці. Саме за допомогою текстів про місто та фундаментальних лексикографічних праць, ми, по-перше, здійснили спробу відтворити особливості мовного простору Львова, що, своєю чергою, уможливило аналіз ключових ментальних рис мешканців Львова, тих, чиє життя так чи так було пов'язане з вулицею, а по-друге – спробували реконструювати культурно-історичний контекст того часу, особливості епохи, що сприяло змалюванню портрета міста та містян.

Із *львівського тексту* ми виокремили ті мовні одиниці різних рівнів, що, на нашу думку, якнайвиразніше передають колорит місцевого регіолекту, відтворюючи образ міста як збірний мозаїчний образ: лексико-семантичні засоби, фразеологізми, ключові мовні образи-метафори, колоритні лайки та прокльони. Зіставлення виокремлених мовних одиниць з лексикографічним описом мовлення львів'ян у праці Олекси Горбача «Арго в Україні» та у першому системному словнику львівського мовлення «Лексикон львівський: поважно і на жарт» Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш дало підстави ствердити про належність проаналізованих мовних одиниць до львівського регіолекту. Зауважуємо, що згадані мовні одиниці різних рівнів трапляються у текстах неодноразово, особливо у діалогах, у яких автори відтворюють мовлення того часу з ювелірною точністю. Численні повтори деяких мовних образів є підставою для висновку, що мовні засоби виступають одними з ключових чинників у ідентифікації художнього тексту як тексту міста, адже за їх допомогою автори

намагаються передати читачеві колорит міста того часу, особливий шарм львівської вулиці.

Львівський текст про життя вулиці, про повсякденність у всіх її проявах промовляє сьогодні до читача стилістично і локально маркованою лексикою: *гойрак, облітаний, кіндер, гукнути, штос, хрия, пака, писок, сліпаки, параха, кібель, дід, мікрус, катабас, домацати, сфригати, бімбати, цилювати, княяти, зв'язати, гібати* й т.д. Здебільшого така лексика трапляється у діалогах, особливо у Б. Нижанківського, який зосереджував свою увагу на описі особливого середовища – львівських батярів, хоч ці легендарні образи приваблювали й інших представників літературної групи. Наявність розмовних, просторічних, вуличних варіантів лексики, а також жаргонізмів, корелює із вже неодноразово згаданим фактом формування львівського регіолекту в середовищі вуличників, а, власне, вияв цих лексико-семантичних засобів у текстах може виступати підтвердженням, що в їх основі лежить власне львівський регіолект з його питомими рисами.

Окрім цього, з точки зору аналізу лексико-семантичних засобів ми виявили наявність численних синонімічних варіантів лексем на позначення окремих проявів вуличного повсякдення: *бійки, жартів, витівок, дружби*. Уживання у текстах синонімічних варіантів для їх номінації спонукає до думки, що вони мали суттєве значення у щоденному житті містян. А зважаючи на те, що ці лексеми позначені у словниках ремаркою *вуличне* або ж абсолютно переважають у діалогах «героїв» вулиці, це дає нам змогу зробити припущення, що згадані явища могли мати особливе значення для львівських батярів, які є важливою частиною простору міста.

Аналізуючи фразеологізми, виявлені у львівському тексті, ми покласифікували їх на групи відповідно до психоемоційних станів, яких вони стосуються. Серед фразеологічних одиниць виявляємо широкі ряди тих, які автори цільово використовують у таких комунікативних ситуаціях, що виразно виявляють маркантні риси вдачі львів'ян. Зокрема це ситуації, в яких через специфічні мовні засоби проступає той чи інший психоемоційний стан, як-от: *страх*,

відважність/надійність/гідність, лють; а також виділяємо фразеологізми на позначення оцінки ментального та інтелектуального стану людини.

З аналізу обраних контекстів із творів «Дванадцятки» постає низка висновків, зокрема: 1) **страх** – стан, який не толерують у товаристві львівських вуличників: *«Не міг відважитися! Такий медвідь! Хо-хо-хо!.. Та тебе тут воробці задзьобають! Хо-хо-хо!»*¹²³; 2) **надійним та відважним** може бути лише **«свій вар'ят»**: *«А Макольондра був свій вар'ят і тому каже: — Гибай звідси, бо тя гукну в писок»*¹²⁴; *«Просто: він був, як то кажуть “свій вар'ят”»*¹²⁵. Фразеологізми зі значенням оцінки ментального та інтелектуального стану людини здебільшого вжито з іронічним, жартівливим підтекстом. З гумором як особливим маркером львівського середовища: *«Що тобі, Альойзи? Цегла на голову впала? Я тебе вже здалека бачив. Пощо мені втікати? Не знаю, чого ти хочеш від мене?»*¹²⁶.

Прокльони та лайки у текстах винятково експресивно відтворюють характери львів'ян, та, за нашими спостереженнями, вживаються або для посилення емоції люті, обурення, або загалом для підсилення емоційного впливу, без надмірного негативного навантаження. Більшість одиниць, які нам вдалося ексцерпувати, гуртуються навколо лексем: **«шляк»** та **«чорт»**, що є питомими одиницями для української лайки, щоправда, мовна одиниця **«шляк»** більше поширена на заході України.

Аналіз ключових символічних мовних образів у тексті сприяв реалізації мети – відтворення мовного портрету Львова 30-х років ХХ ст. Цей неповторний портрет витворили образи **кави, трамваїв, каштанів і листопада**, що, як ми допускаємо, були важливими у мовній картині світу львів'ян того часу та навіть частково закріпилися на концептуальному рівні. Якщо мовні образи **кави** та **трамваю** не стали несподіванкою, адже є культовими для львівського середовища й сьогодні, то образи **каштанів** та **листопада** можна розглядати як особливі

¹²³ Нижанківський Б. *Раб божий...* с. 86

¹²⁴ Гірний В. *Під копитом...* с. 248

¹²⁵ Нижанківський Б. *Червоний Ясько...* с. 59

¹²⁶ Нижанківський Б. *Я вернувся до мого міста...* с. 146

символічні одиниці, актуальні в авторському сприйнятті для відтворення атмосфери вулиць, оскільки, до прикладу, З. Тарнавський у «Вітрі над Янівською» згадує про однойменну вулицю, де, як виявлено, росли каштани. Проте автор також використовує цей образ і в інших творах, наголошуючи на особливості каштанів для Львова: «Посередині цементового подвір'я ріс сухітний **каштан**. Завважте, що в кожнім описі Львова **каштани** грають відповідальну роль, між усією фльорою цього далекого міста...».¹²⁷

Периферійна конотація лексеми листопад – історичні події (*битва за Львів 1918 року*) – стає основною для львів'ян, що робить мовний образ листопада особливим для міського середовища Львова: «Але що **листопад** житті всіх українців був і є важливий, я не сумніваюся...»¹²⁸

Підсумовуючи, зазначимо, що вивчення мовлення Львова 30-х років ХХ ст. у руслі урбанолінгвістики з метою окреслення мовного образу міста, реконструкції його омовленого портрету, безумовно, потребує ширшого й більш детального аналізу, в контексті глибшого вивчення творчих напрацювань міжвоєнних років. Проте мовознавчий аналіз художньої літератури, тематично пов'язаної із конкретним унікальним містом у конкретному часовому відтинку, уможлиблює відтворення мовних особливостей у їх тяглоті. На основі таких студій можна не лише систематизувати знання й глибше дослідити регіолект міста, а й через нього вияскравити культурні особливості краю та ментальні риси мешканців.

¹²⁷ Тарнавський З. *Дорога на Високий Замок...* с. 193

¹²⁸ Тарнавський З. *Вітер над Янівською...* с. 166

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. НАУКОВІ ПРАЦІ

1. Баран Я., Зимомря М. *Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник*. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999. 176 с.
2. Венжинович Н. *Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові* // Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України. №1. Київ, 2008, с. 117–124.
3. Венжинович Н., Полюжин М. *Концепт у лінгвокультурологічній конотації фразеологічних одиниць* // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. Вип. 4 (13). Видавничий дім «РОДОВІД», 2016, с. 138–148.
4. Винничук Ю. *Лаймося по-львівськи. Настрій Львова. № 2* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron3.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (1-8.12.2006)
5. Вишнеvsька Г. *Співвідношення концепту і суміжних понять* // Проблеми граматики і лексикології української мови / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Вип. 9. 2012, с. 9–14.
6. Гарлицька Т. *Місце та види розмовно-просторічної лексики в мовному побуті міста* // Філологічні науки / Молодий вчений. №6 (82). Кривий Ріг, 2020, с. 140–143.
7. Гарлицька Т. *Соціальні діалекти як частина мови міста: історія вивчення* // Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches. Вип. 2. Sulkhan-Saba Orbeliani University, 2018, с. 41–45.
8. Головіна Н. *Народні прокльони в контексті мови і культури (на матеріалі української та німецької мов)* // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Вип. 26. 2009, с. 102–106.

9. Живіцька І. *Мовна картина світу як відображення реальності* // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 4. 2010, с. 20–25.
10. Загнітко А. *Койне* // Сучасні лінгвістичні теорії / Донецьк: ДонНУ, 2007, с. 182.
11. Кононенко В. *Концепти українського дискурсу*. Київ–Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
12. Коробчинська Л. *Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках* // Лексикографічний бюлетень. Вип. ІХ. Київ, 1963, с. 41–54.
13. Ларин Б. *О лингвистическом изучении города* // История русского языка и общего языкознания. Избранные труды / Москва: Просвещение, 1977, с. 175–188.
14. Леві Дж. *Про мікроісторію* // Нові підходи до історіописання / За ред. П. Берка; пер. з англ. Т. та А. Портнові. Київ: Ніка-Центр, 2004, с. 119–138.
15. Леута О. *Проблема значення мовних одиниць у сучасній лінгвістичній парадигмі* // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 13. Кривий Ріг, 2015, с. 122–128.
16. Мариненко І. *Мовний портрет одесита крізь призму анекдоту* // *МОВНА ОСОБИСТІТЬ: лінгвістика і лінгводидактика*. Київ – Черкаси, 2018, с. 93–100.
17. Марчук Л. *Мовний портрет інтелігента – мешканця Кам'янець-Подільського* // *Мова і суспільство*. Вип. 1. Кам'янець-Подільський, 201, с. 181–188.
18. Миколенко Т. *Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення* // *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 43 (3). Тернопільський НПУ імені Володимира Гнатюка, 2013, с. 77–82.

19. Миколенко Т. *Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців)*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 2006. 24 с.
20. Мочкодан І. *Мовностильовий вимір художньої моделі світу у прозі Богдана Нижанківського* // Слово і Час: Науково-теоретичний журнал. №10. Київ, 2013, с. 51–60.
21. Негрич Н. *Вербалізація емоцій засобами фразеології*. Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / Книги-XXI. Чернівці, 2012, с. 112–118.
22. Нередкова С. *Із спостережень над складом лексики українського мовлення луганців* // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Вип. 56. Частина 2. Львів, 2012, с. 31–38.
23. Палінська О. *Класичний львівський регіолект і його сучасні інтерпретації* // Мова і суспільство. Вип. 1, 2010, с. 174–180.
24. Підкуймуха Л. *Батярський жаргон міжвоєнного Львова в соціокультурному аспекті* // Наукові записки. Філологічні науки / Ніжин, 2013, с. 228–233.
25. Підкуймуха Л. *Лексика міжвоєнного Львова в історичному й соціокультурному аспектах (на матеріалі художніх творів)* // Українська мова: унормування, розунормування, перевнормування / Харків: ХІФТ, 2018, с. 365–396.
26. Підкуймуха Л. *Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови (на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. ХХ ст.)*. Київ, 2016, 336 с.
27. Полюжин М. *Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості* // Проблеми романо-германської філології / Ужгород: Ліра, 2005, с. 5–19.
28. Полюжин М. *Поняття, концепт та його структура* // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

- Розділ III. Теоретичні засади лінгвістичних досліджень. Випуск 4. Луцьк, 2015, с. 214–224.
29. Попович Н. *Мовленнєвий портрет одесита (на матеріалі видань Всесвітнього клубу одеситів)*. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2018. 99 с.
30. Рудницький Я. *Львівський говір* // Наш Львів. Ювілейний збірник 1252–1952 / Нью-Йорк: «Червона калина», 1953, с. 179–183.
31. Садовнікова Г. *Співвідношення категорій концепт, поняття і значення у когнітивному термінознавстві* // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 17. № 1. Київ, 2014, с. 156–164.
32. Селіванова О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
33. Сікора Г. *Текст міста як лінгвістичний феномен* // Українська мова. № 4. Інститут української мови НАН України. Київ, 2016, с. 122–135.
34. Сікора Г. *Фонетика сучасного львівського мовлення*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 2021, 21 с.
35. Сікора Г. *Фонетика сучасного львівського мовлення*. Київ: НАН України, Інститут української мови, 2021, 225 с.
36. Скрипник Л. *Фразеологія української мови*. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.
37. *Словник української мови: в 11 томах* / Том 8, за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1977, с. 301.
38. Степанів О. *Рослинність і тваринний світ* // Сучасний Львів / Українське видавництво. Краків, 1943, с. 67-78.
39. Степанов Е. *Городские концепты в полилингвокультурном портрете Одессы* // Концепты и контрасты / за ред. Н. В. Петлюченко; Одесса: «Гельветика», 2017, с. 13–19.
40. Степанов Е. *Город в контексте научной лингвистической парадигмы* // Питання загального мовознавства і соціолінгвістики. № 17. 2012, с. 14–23.

41. Степанов Є. *Мова міста як соціолінгвістична проблема* // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. Вип. 38. Ч. II. Львів, 2006, с. 65 – 72.
42. Судин Д. *Евристичний потенціал вивчення повсякденності з допомогою кількісних методів* // Народознавчі зошити. №6, 2015, с. 1425–1434.
43. Ужченко В., Ужченко Д. *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
44. Ужченко В., Ужченко Д. *Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб.* Київ: Знання, 2007, 494 с.
45. Хобзей Н., Сімович О. та ін. *Слова і місто, або місто в словах* // Лексикон львівський: поважно і на жарт / Вид. 4. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019, с. 9–40.
46. Цар І. *Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування*. Київ: НАН України, Інститут української мови, 2018, 251 с.
47. Чикут В. *Мовно-національний портрет Закарпаття* // Мова і суспільство. Вип. 5. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014, с. 79–85.
48. Чумак Б. *Лінгвістичний портрет говірки с. Шишківці Сокирянського району Чернівецької області* // Україністика: нові імена в науці: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих науковців (Бахмут, 22-23 березня 2018 року) / Горлівський інститут іноземних мов. Бахмут: 2018, с. 217–219.
49. Шевельов Ю. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): стан і статус*. Нью-Йорк: видавництво «Сучасність», 1987. 294 с.
50. Шевчук-Клюжева О. *Українське усне мовлення Донеччини*. Вінниця: Нілан, 2015. 162 с.
51. Шинкаренко О. *Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини*. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Київ: НАН України, Інститут української мови, 1995, 18 с.

52. Щепанська Х. *Мовний образ, концепт, вербальний символ і їх функціонування* // Лінгвістичні дослідження. Вип. 33, 2012, с. 66–71.
53. Ястремська Т. *Діалектний простір Галичини: говірки української мови* // Українська мова в Галичині: Історичний вимір / За ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей; Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011, с. 55–106.
54. Shohamy Ed. E., Ben-Rafael E., Barni M. *Linguistic Landscape in the City*. Bristol-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters, 2010. 354 p.
55. Walczak B., Gruchmanowa M. i inni. *Słownik gwary miejskiej Poznania*. Poznan, 1997. 467 s.

II. ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Горбач О. Словник арготизмів та вульгаризмів із мови злодіїв, вуличників та учнів Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова та Коломиї. *Арго в Україні* / за ред. Н. Хобзей, О. Сімович та ін. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006, с. 127–165.
2. «Дванадцятка». *Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття: Антологія урбаністичної прози*. За ред. В. Габори. Львів: ЛА «Піраміда», 2006, 344 с.
3. Хобзей Н., Сімович О. та ін. *Лексикон львівський: поважно і на жарг.* Вид. 4. За ред. М. Савки. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019, с. 49–892.